

29.08.1944

Vypuknutie slovenského povstania

Zmena politických pomerov v strednej Európe po Mníchovskej dohode v roku 1938 znamenala zánik politickej opozície, ktorá sa presunula do domácej ilegality, alebo začala pôsobiť v zahraničí. Postupne sa na platforme bývalých politických strán a armády formoval domáci a zahraničný odboj. Tvorili ho dva hlavné prúdy: občiansky a komunistický. Cieľom prvého prúdu bolo obnovenie Československa a demokratizácia politického režimu. Druhý prúd sa jednoznačne orientoval na Sovietsky zväz. Zahraničný odboj sa opieral o pomoc Francúzska a Veľkej Británie. Prvú faktickú podporu odboju poskytlo Poľsko, kde sa sformovali vojenské jednotky pod názvom České a slovenské légie. Po obsadení Poľska nemeckou armádou existovali dve ťažiská odboja vo Francúzsku a Veľkej Británii. Zo Slovákov organizoval odboj ako prvý česko-slovenský vyslanec v Paríži Štefan Osuský a bývalý premiér ČSR Milan Hodža.

Slováci, žijúci vo Francúzsku tvorili osobitné vojenské oddiely, ktoré bojovali proti nemeckej armáde počas nemeckého ťaženia proti Francúzsku. Po páde Francúzska sa ťažisko odboja prenieslo do Veľkej Británie. Tu sa Slováci pridali k exilovej československej vláde a prezidentovi Edvardovi Benešovi. Tu sa sformovala aj zahraničná čs. armáda. Pre neschopnosť akceptovať základné slovenské požiadavky autonómie Slovenska v budúcej ČSR a pre orientáciu na Sovietsky zväz sa Osuský a Hodža rozišli s Benešom. Domáci odboj sa vyvíjal v pomerne priaznivých podmienkach Slovenska, ktoré nebolo obsadené nemeckou armádou. Prostredníctvom kuriérov cez neutrálne štáty (Švajčiarsko, Turecko) a neskôr cez vysielacky udržiaval spojenie so zahraničným odbojom. Najsilnejšiu zložkou domáceho odboja boli bývalí činitelia agrárnej strany na čele s Jánom Lichnerom a po jeho emigrácii v roku 1940 s Jánom Ursíny a Jozefom Lettrichom. Pridržiavali sa myšlienky česko-slovenského štátu s demokratickým politickým systémom a so samosprávou Slovenska. Komunisti na čele s Jánom Osohom prijímali myšlienku samostatného sovietskeho Slovenska, ktoré by sa stalo súčasťou Sovietskeho zväzu.

Neskôr sa podriadili pokynom z Moskvy a boli za obnovenie ČSR, ale ako federácie. Z iniciatívy komunistov sa začali v horách od roku 1942 začali vytvárať

..... prvé partizánske oddiely. Opozičný postoj zaujímali aj niektorí umiernení
..... príslušníci HSL'S, napríklad Karol Sidor, Karol Klinovský a Martin Sokol. Zasadzovali
..... sa buď za samostatné Slovensko v stredoeurópskej federácii, alebo za česko-
..... slovenskú federáciu. Táto skupina však bola obídená pri bezprostredných
..... prípravách povstania. Do odboja sa zapojili aj slovenskí národohospodári I. Karvaš
..... a P. Zat'ko, ktorí presúvali na stredné Slovensko zásoby potravín, šatstva a
..... finančné rezervy. Slovenské ilegálne skupiny mali krycie názvy: Flóra, Justícia,
..... Demec. Keď sa situácia na východnom fronte začiatkom roka 1943 obrátila v
..... prospech Sovietov a v tom istom roku kapitulovalo Taliansko, v tábore nemeckých
..... spojencov rástla nespokojnosť. Slovensko nebolo výnimkou. V dôsledku dohody
..... Beneša so Stalinom sa vytvoril predpoklad na zjednotenie komunistického a
..... občianskeho odboja na Slovensku. Jednotný postup sa opieral o argument
..... spoločného zápasu proti nacizmu a vybudovania spoločného česko-slovenského
..... štátu s demokratickým politickým systémom, na základe národnej rovnoprávnosti
..... Čechov a Slovákov. Tieto zásady, na ktorých sa zhodli obidva prúdy odboja, sa
..... premietli do Vianočnej dohody, uzavretej v Bratislave roku 1943. Na základe tejto
..... dohody sa vytvoril centrálny odbojový orgán Slovenská národná rada. Za
..... občiansky blok sa jej prvými členmi sa stali Ján Ursíny, Matej Josko a Jozef
..... Lettrich. Komunistický blok zastupovali Karol Šmidke, Gustáv Husák a Ladislav
..... Novomeský. V rámci ilegálnej SNR sa vytvorilo vojenské ústredie, ktoré
..... pripravovalo plán ozbrojeného povstania. Vytvorilo sa v apríli 1944 na Veliteľ'stve
..... pozemného vojska v Banskej Bystrici pod vedením podplukovníka Jána Goliana.
..... Ten vypracoval plán povstania, v ktorom zohrávala kľúčovú úlohu
..... východoslovenská armáda generála Augustína Malára, rozmiestnená v
..... karpatských priesmykoch na východe Slovenska.

Nálada slovenského obyvateľ'stva bola plná napätia a očakávania z najbližších dní. Vylodenie anglo-amerických spojencov vo francúzskej Normandii v júni 1944 a úspechy Červenej armády na Ukrajine boli neklamnými znakmi, že porážka Nemecka je otázkou krátkeho času. Front stál pred Karpatmi. Koordinácia akcie so sovietskym vojenským velením prišla oneskorene. Navyše Sovieti nedôverovali pripravovanej povstaleckej akcii a najmä nie vojenskému ústrediu a jeho dôstojníkom, napojeným na Londýn. Uprednostnili vysielanie partizánskych skupín na Slovensko. Tie síce podporili domáce partizánske hnutie, no predčasnými diverznými zásahmi upútali na Slovensko nemeckú pozornosť a ohrozovali uskutočnenie pôvodného plánu povstania. Slovenská vláda nemala dost' síl a autority ráznejšie zakročiť proti partizánskému hnutiu, hoci ju o to Nemecko žiadalo. Keď partizáni obsadili Ružomberok, Nemecko sa rozhodlo konať a vyslalo na Slovensko svoju armádu. Nemecká armáda začala 29. augusta 1944 obsadzovať strategické miesta na Považí, kde bola sústredená rozhodujúca časť vojenskej výroby a dôležitá komunikačná spojnica. Dve slovenské divízie vo východných Karpatoch ostali bez velenia a vzápätí ich nemecká armáda bez odporu odzbrojila a obsadila väčšiu časť východného Slovenska. Tým padla možnosť spojenia s Červenou armádou a zároveň využitie dvoch divízií, bez ktorých mala povstalecká akcia malú šancu na úspech.

Večer 29. augusta 1944 vystúpil z donútenia generál Čatloš v rozhlase, aby privítal nemeckú armádu. Podplukovník Golian vydal heslo „Začnite s vyst'ahovaním“. Znamenalo to začiatok organizovaného vojenského odporu proti okupačnej nemeckej armáde. Povstaleckým centrom sa stalo mesto Banská Bystrica. Tu sídlila SNR, ktorá prevzala všetku moc na povstaleckom území. SNR vyhlásila 1. septembra 1944 obnovenie ČSR a zrušila všetky diskriminačné zákony prvej Slovenskej republiky. SNR mala dvoch predsedov: Vavra Šrobára, zástupcu občianskeho odboja a Karola Šmidkeho, zástupcu komunistickej zložky odboja. Počas Povstania vystúpili dve politické strany: Komunistická strana Slovenska, ktorá pohltila sociálnodemokratickú stranu a Demokratická strana, vytvorenú zo skupín občianskeho odboja. Komunisti získali na povstaleckom území rozhodujúce mocenské pozície a boli pribojnejší. Na miestnej a okresnej úrovni prebrali moc predtým ilegálne národné výbory, ktoré nahradili predchádzajúci štátny aparát. Slovenská vláda v Bratislave Povstanie odsúdila. Považovala ho za puč, vyvolaný cudzími silami zvonka a namierený proti slovenskému štátu.

Obranu povstaleckého územia vykonávala 1. československá armáda. Velil jej J. Golian, ktorého SNR vymenovala za generála. Začiatkom októbra 1944 velenie prevzal generál Rudolf Viest. Povstalecká armáda dosiahla po dvoch mobilizáciách stav 50 - 60 000 mužov. Popri armáde zohralo významnú úlohu partizánske hnutie, ktoré predstavovalo silu asi 17 000 mužov, a to aj na území ovládanou nemeckou armádou. Nemecké protipovstalecké jednotky, ktoré dosiahli stav asi 40 000 mužov viedol generál SS Gottlob Berger a po ňom generál SS Hermann Høfle. Pomáhali im Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy a slovenská armáda – Domobrana. Nemecké jednotky boli lepšie vyzbrojené, nechýbali im tanky, delá a lietadlá. V porovnaní s tým mali povstalci veľký nedostatok ťažkých i ľahkých zbraní. Na druhej strane mali výhodu domáceho prostredia a hornatého terénu.

Povstalecká armáda očakávala od Spojencov rýchlu pomoc. Tá neprichádzala v takej miere, ako sa očakávalo. Slovensko sa nachádzalo v operačnom pásme Červenej armády. Sovietska pomoc síce prichádzala vzdušnou cestou, no nebola dostatočná. Sovieti neumožnili, aby povstalcom vojensky pomohli západní Spojenci. Na druhej strane podnikli začiatkom septembra 1944 narýchlo pripravenú vojenskú ofenzívu cez Karpaty na pomoc slovenským povstalcom. Stalo sa to aj napriek tomu, že Východoslovenská armáda už bola odzbrojená a opevnené karpatské priesmyky húževnato bránili Nemci. Povstalci svoje územie húževnato bránili a zvädzali tvrdé boje v Malej Fatre, v Rajeckej doline, v Nizkých Tatrách a Kremnických vrchoch. Organizovaný povstalecký odpor bol zlomený obsadením Banskej Bystrice 27. októbra 1944. Časť povstaleckej armády sa stiahla do hôr, kde pokračovala spolu s partizánmi v bojovej činnosti. Obaja povstaleckí generáli Golian a Viest padli ešte začiatkom novembra do nemeckého zajatia a ich ďalší osud dodnes nie je úplne známy. Na území, obsadenom nemeckou armádou, sa začal tvrdý postih účastníkov odboja. Asi 4 000 povstalcov bolo zabitých v bojoch a zajatci tvorili 30 000 osôb. Trpelo aj slovenské civilné obyvateľstvo, Židia a Rómovia. Slovenské národné povstanie sa skončilo vojenskou porážkou. Navonok však jednoznačne vyjadrilo myšlienku odpútania od nacistického Nemecka a spolupráce s víťaznou spojeneckou koalíciou. Spoločne s akciami juhoslovanského odbojového hnutia a varšavským povstaním patrí k najväčším protinacistickým ozbrojeným vystúpeniam v Európe počas druhej svetovej vojny.

Prof. Mária Tonková, Prof. Róbert Letz, Prof. Anna Bocková

References:

